

316.6/2(082)

Г87

Громадянське суспільство та проблеми становлення особистості

Збірник
наукових
праць

Випуск 3

Професійно-адаптаційні моделі поведінки працюючого населення в умовах сучасного ринку праці

У роботі розглядаються ідеально-типові адаптаційні групи працюючого населення України, серед яких виділяються три основні типи: «активні», «пасивні», «нейтральні». Автор пропонує визначати працююче населення за іншою класифікацією, яка дозволяє виокремити чотири моделі професійно-адаптаційної поведінки, що характеризуються тією чи іншою мірою активності або ризиковості. Умовно представників цих типів поведінки можна назвати «споглядачами», «трудолюбцями», «гравцями», «діловиками».

Work examines the ideal-standard adaptive groups of the workers of the Ukraine, among which are separated three basic types: «active», «passive», «neutral». The author proposes to determine the working population according to another classification, which makes it possible to isolate four models of the professional-adaptive behavior, which are characterized by one or other degree or another of risky. Conditionally the representatives of these types of behavior can be named «observers», «working», «players», and «business».

В основі промислового виробництва завжди лежали три компоненти: люди, техніка і технології, гроші. На ранніх етапах індустріального розвитку головним лімітним чинником формування та розвитку промислових підприємств виступає капітал. В епоху технічних революцій на перший план виходить техніка і технологія. Поступово значущість людського чинника зростає і він уже розглядається як такий же важливий, рівноцінний, як і фінанси та устаткування. Сьогодні праця з людьми розглядається як надзавдання, якому повинні підпорядковуватись усі інші аспекти управлінської діяльності менеджера.

Така еволюція статусу людського чинника у промислових організаціях обумовлюється складною взаємодією в них цілого ряду різнопланових, але взаємопов'язаних техніко-технологічних, соціальних та моральних зрушень в умовах економічної життєдіяльності сучасних суспільств. Особливу роль тут, безумовно, відіграють радикальні зміни техніки, технології, організації та умов виробництва під впливом сучасного етапу науково-технічного прогресу.

Також у сучасному суспільстві значно змінилося соціальне обличчя пересічного робітника. На зміну малограмотній робочій силі, переважно з числа колишніх селян, прийшли нові покоління робітників з високим рівнем загальної та професійної освіти.

У нових соціально-економічних умовах принципово змінилися вимоги як до формування базового трудового потенціалу робочої зміни, так і до зростання професіоналізму працівників безпосередньо на виробництві. Змінився сам характер відтворення робочої сили. Йдеться вже не про формування робітничого класу, придатного до виконання певних, чітко визначених спеціалізованих трудових операцій, як це було у Радянському Союзі, а про відтворення розвинутої особи з розвинутим інтелектом, сучасною культурою та етикою трудової діяльності. У цьому світлі на перший план виходить питання про професійну адаптацію фахівців в умовах сучасних «соціалізованих» ринків праці.

Поняття «адаптація» має багато інтерпретацій та використовується у різних галузях. В економічному розумінні адаптація представляє собою процес пристосування системи та її окремих елементів, а також суб'єктів-працівників до змінних умов зовнішнього середовища, виробництва, праці, обміну, життя [1, с. 11].

У нашому дослідженні ми будемо трактувати адаптацію як процес та результат пристосування людини до економічних та організаційних змін під час ринкових перетворень. Адаптація в цьому аспекті включає три основні стадії: 1) соціального шоку, 2) мобілізації адаптивних резервів, 3) відповіді на виклик соціального середовища [2, с. 212].

Для того, щоб виділити ідеально-типові адаптаційні групи та порівняти професійно-адаптаційні моделі поведінки працюючого населення України, з масиву респондентів було сформовано три прошарки. Умовно їх можна назвати «активні», «пасивні», «нейтральні». Перша група – «активні» включає респондентів, що виграли від економічних перетворень, які відбулися в Україні в останні 10 років, і до того ж оцінили свій матеріальний стан як значно кращий, ніж у СРСР (16%). Друга група – «пасивні» зазначили, що програли від ринкових відносин і їх матеріальне становище значно гірше, ніж у

інших (29,5%). Третя група – «нейтральні» – зазначили, що їх матеріальний стан не змінився і є таким, як і в багатьох інших (41,2%).

Рівень адаптації населення до сучасних умов ринку праці значною мірою визначається поведінковими настановами респондентів, а саме обраними ними професійно-адаптаційними моделями поведінки, що, на їх думку, повинні забезпечити достатньо високий рівень матеріального стану.

Розробку професійно-адаптаційних моделей поведінки населення було представлено у *динамічній концепції стилю життя* А. А. Возьмітелем та іншими [3; 4]. У прикладному аспекті розроблена вищезазначеними авторами типологія дозволяє упорядкувати, систематизувати розрізнені події та явища повсякденного життя, розміщуючи їх у межах чітко заданих логічних конструктів. При розробці типології суб'єктів життєдіяльності автори виходили зі способу їх життя, а при конструюванні останнього – зі специфіки реалізації суб'єктом трудової діяльності. Необхідно зазначити, що трудова діяльність – це далеко не уся життєдіяльність людини, але вона є обов'язковим та, як правило, системоутворюючим її компонентом у дорослої працюючої людини, а значить, зумовлює і його стильові особливості в інших, крім трудової, сферах життя.

А. А. Возьмітель з великої кількості змінних, що стосуються трудової діяльності, відібрав дві найбільш актуальні у наш час, що дозволяє краще за інші диференціювати респондентів за стильовими особливостями: 1) активність людини у пошуку і здійсненні роботи для забезпечення прийняттого рівня життя та 2) її здатність до економічного та інших видів ризику для досягнення тієї ж мети.

Виходячи з вищезазначеного ми змогли виділити чотири моделі професійно-адаптаційної поведінки працюючого населення, що характеризуються тією чи іншою мірою активності або ризиковості. Екстраполяція цих способів на життєдіяльність в цілому та здійснюючих її суб'єктів дала змогу визначити чотири типи останніх, яких умовно можна назвати «споглядачами», «трудягами», «гравцями», «діловиками».

Найбільша група – близько 50% – це «споглядачі» (з попередньої класифікації сюди увійшли «пасивні» та більша частка «нейтраль-

них»). Це так звані бюджетники, тобто працівники державних і напівдержавних підприємств, що живуть на заробітну плату і не схильні (або не здатні) займатися ще будь-якою справою, а тим більше ризикувати з метою підвищення свого матеріального становища. Задовольнятися мінімальним, економити на усьому, не висовуватися, не суперечити начальству... така провідна стратегія цієї моделі поведінки працівників, що допомагає їм вижити, але не досягати успіху.

Позитивним є те, що представники цієї моделі поведінки не вважають свій матеріальний стан недостатнім, сімейні стосунки у них також кращі, ніж у представників інших груп, соціально-психологічне самовідчуття – одне з найсприятливіших, високий рівень задоволеності життям – 55%.

Можна зробити висновок, що подібне благополуччя – результат низького рівня прагнень «споглядачів». Вони самообмежуються та вичікують кращих часів, споглядаючи життя на екранах телевізорів, шпальтах газет, вітринах магазинів, не прагнучи до володіння багатством.

Інша модель – «діловики» – 11% від загальної вибірки (з попередньої класифікації сюди ввійшла п'ята частина активних). Це група людей, що з ентузіазмом беруться до будь-якої роботи, сподіваючись отримати бажаний прибуток, при цьому часто ризикуючи втратити усе, що вже мають. Більша частка цих людей – підприємці, але не обов'язково «чисті», хоча є й такі. Це люди різних прошарків суспільства, що мають мотивацію та (або) здібності до ділової активності. Ці особистісні якості проявляються у них у процесі постійного пошуку роботи, яка б їх задовольнила, спроб отримати максимально можливий прибуток, у ризикових операціях, що стосуються їх професійної діяльності.

Необхідно зазначити, що самооцінка свого матеріального становища цією категорією працюючого населення часто досить низька, нижча, ніж у респондентів інших груп. Взагалі-то така самооцінка притаманна людям творчим, постійно незадоволеним своїми досягненнями. «Діловики» ж – люди, далекі від творчої діяльності. Вони творять не мистецтво, а гроші, яких їм постійно не вистачає для задоволення власних потреб, підтримки іміджу бізнесмена. Згідно даних дослідження, вони частіше за представників інших поведінкових моделей відвідують ресторани, бари, казино, їздять на відпочинок за кордон.

Наступна група «трудаги» – близько 35% – представники нейтральної та частини активної груп попередньої класифікації. Людей цієї категорії об'єднує те, що вони беруться за будь-яку, у тому числі важку, непрестижну роботу та сумлінно її виконують, сподіваючись таким чином поліпшити своє матеріальне становище. При цьому вони, не маючи нахилу до підприємницької діяльності або не маючи можливості нею займатися, вважають за краще не ризикувати, не зв'язуватися із сумнівними справами, а сподіваються на власні сили, на інтенсивну працю своїми руками та головою. Необхідно зазначити, що й така модель поведінки не завжди приводить до бажаного результату, особливо коли мова йдеться про некваліфіковану працю.

Остання група найменша – близько 5% – «гравці» (певна частка активних). Діяльність представників цієї групи пов'язана з економічними та іншими видами ризиків. Але, на відміну від «діловиків», «гравці» не переймаються будь-якою роботою, їх цікавить посередництво, біржові операції, гра на акціях, валюті та ін. Іноді здається, що вони роблять гроші з повітря, і це приносить їм успіх. Ступінь благополуччя по досліджуваним сферам життя у них вище, а матеріальне становище значно краще, ніж у представників інших поведінкових моделей, хоча часто успіху вони досягають ціною порушення законів.

Отримані під час дослідження дані дозволяють зробити висновок, що у сучасному українському суспільстві розвивається тенденція індивідуалізації життєдіяльності, відчуження її суб'єктів від потреб держави та інтересів суспільства. І хоча в нашому дослідженні були відсутні групи представників творчих професій та селяни, можна сказати, що ситуація, яка склалася, йде не на користь державі, оскільки більшість людей починає обирати антисоціальні, протиправні дії для задоволення власних потреб та прагнень, а інша частина відповідає на це повною байдужістю. А це, у свою чергу, працює проти національного прагнення до високоцивілізованості та громадськості.

Література

1. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. – М., 1997.
2. Корель Л. В. Генезис и механизм адаптации в постсоциалистической России: теоретико-методологический подход // Социальная траектория реформируемой России. – Новосибирск, 1999. – С. 210-224.

3. Возьмитель А. А. Способы бизнеса и способы жизни российских предпринимателей. – М., 1997.
4. Возьмитель А. А., Душацкий Л. Е., Переведенцева А. В. Социальная ситуация и внутрирегиональный конфликт // Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения. Вып. 17. – М., 2000. – С. 105-125.
5. Душацкий Л. Е. Моделирование повседневности. Эмпирическая типология работающего населения // Социологические исследования. – 2001 – № 6. – С. 53-59
6. Беляева Л. А. Стратегии выживания, адаптации, преемственности // Социс. – 2001. – № 6. – С. 44-53.

Людмила Братченко

Контролінг як принципово нова концепція в управлінні підприємством

У роботі розглянуто сутність контролінгу як економічної категорії, існуючі концепції контролінгу (концепція контролінгу, орієнтована на систему обліку; концепція контролінгу, орієнтована на інформаційну систему; концепція контролінгу, орієнтована на систему управління), функції і задачі контролінгу.

The article considers the essence of controlling as an economic category, the conceptions of controlling (conception of controlling, oriented to the system of account; conception of controlling, oriented to the informative system; conception of controlling, oriented to the system of management), functions and tasks of controlling.

У сучасних умовах господарювання, утворюючи передумови повної економічної самостійності, ринок висуває жорсткі фінансові та економічні вимоги, об'єктивність яких орієнтує підприємства на ефективну та рентабельну діяльність. В цій ситуації обов'язковою умовою удосконалення методів управління є повне використання внутрішніх можливостей підприємства, тобто створення діючої системи внутрішнього обліку та звітності як основи менеджменту. Ефективність менеджменту знаходиться у прямій залежності від ступеня удосконалення інформаційного забезпечення. Напрямок удосконалення інформаційного забезпечення можна пов'язувати з організацією нової системи управління економікою на мікрорівні.

В Україні активно розбудовується економіка ринкового типу, в науці і в практиці висуваються нові вимоги до якісного рівня управління, характеру розв'язуваних при цьому завдань, до методів їх вирішення.